

TUINTERTIJD

BUREAU VOOR TUINHISTORIE
MEI 2019

WAARDESTELLING & AANBEVELINGEN KURKSCHORSPAVILJOEN VORENKAMP GRONINGEN

- MET VERKENNEND HISTORISCH ONDERZOEK -

WAARDESTELLING & AANBEVELINGEN
KURKSCHORSPAVILJOEN VORENKAMP
GRONINGEN

- MET VERKENNEND HISTORISCH ONDERZOEK -

Opdrachtnemer:
TuinTerTijd Bureau voor tuinhistorie
Drs. Wim Meulenkamp & Arinda van der Does
Vorden, mei 2019

Eigenaar:
Groninger Lawn Tennis Club
contactpersoon: Wouter Pronk

Ligging:
In het tennispark Vorenkamp
Savornin Lohmanlaan 52
9722 HJ Groningen

Opdrachtgever:
Gemeente Groningen
contactpersoon: Janet Bosma-Heun MA,
Monumenten- en Restauratiedeskundige
Vakgroep Erfgoed, Gemeente Groningen

INHOUD

Inleiding	7
Kurkschors; het materiaal	9
Historische verkenning	13
Huidige situatie kurkschorspaviljoen	19
Waardestelling	27
Conclusie & Aanbevelingen	29
Bibliografie	32

INLEIDING

In Groningen in het Tennispark Vorenkamp bevindt zich een paviljoen bekleed met kurkschors.¹ Het gebouw is redelijk gaaf bewaard gebleven en gesitueerd op een niet-passende locatie in het tennispark.

De geschiedenis van het tennispark gaat terug tot de tijd waarin de tennisbanen nog tot de 'Uitspanning Vorenkamp' ook wel 'Uitspanning Landlust', naar de naam van de bijbehorende boerderij, behoorden. Ook dit kurkschorspaviljoen is in deze 'toeristische periode' in het park gebouwd of geplaatst. Wanneer het paviljoen precies gebouwd is en door wie het is ontworpen is tijdens dit onderzoek niet duidelijk geworden (nader onderzoek hiernaar kan nog plaatsvinden).

Op het park bevinden zich overigens nog enkele gebouwen met grote cultuurhistorische waarde; noch het kurkschorspaviljoen noch deze gebouwen hebben een monumentenstatus. De conditie van het kurkschorspaviljoen, uit de losse hand dateerbaar eind negentiende eeuw, is redelijk goed. De uniciteit van het gebouw, met name door het toegepaste materiaal, is zeer groot; restauratie is dan ook ten zeerste gewenst. De vraag doet zich voor welke cultuurhistorische waarde dit gebouw heeft, in lokaal kader (Groningen) maar ook in nationaal kader.

Vanuit gemeente Groningen ontstond de vraag naar:

- een contextuele waardestelling van het kurkschorspaviljoen;
- een functiematige waardestelling en
- een voorlopige waardestelling ten aanzien van het gebouw als geheel.

Dit ten behoeve van:

- het behoud en de restauratie van het paviljoen
- het aanwijzen tot gemeentelijk monument
- en het verplaatsen van het gebouw

Op deze kwesties geeft dit rapport een antwoord.

De onderzoeksvragen hebben wij getracht te beantwoorden door middel van:

- een schouwing van het gebouw op 9 april 2019, waarvan in onderhavig rapport verslag wordt uitgebracht;
- literatuuronderzoek, zowel fysiek als digitaal;
- het raadplegen van de Groninger Archieven, Groningen, Tresoar, Leeuwarden, de speciale collecties van de bibliotheek van Wageningen UR, Wageningen en verschillende online-archieven en beeldbanken.

Bij dit rapport in separate PDF: een fotoalbum met de foto's gemaakt tijdens de schouwing op 9 april 2019.

Arinda van der Does & Wim Meulenkamp, Vorden, mei 2019

¹ Hierna spreken we van 'kurkschorspaviljoen'.

SOLD BY THE LONDON & LISBON CORK-WOOD CO. LIMITED
28 UPPER THAMES STREET LONDON

Virgin Cork
FEWELRY

*Virgin Cork sold by
the London & Lisbon Cork-wood
Co (limited) 28 Upper Thames St
London*

16 per Cwt.

Evans 7115

CRYSTAL PALACE.—A "Grotto" with Ferns, a "Swiss House," and "Fountain Frames," can be seen in the South Lances of the Crystal Palace, adjoining the "Industrial Court."

From the VILLA GARDEN.—For locations where lightness of material is always a desideratum, this Cork is invaluable.

From BEST OF EVERYTHING (See page 30).—"There are few prettier ornaments for a dining-room than cups made from this cork."

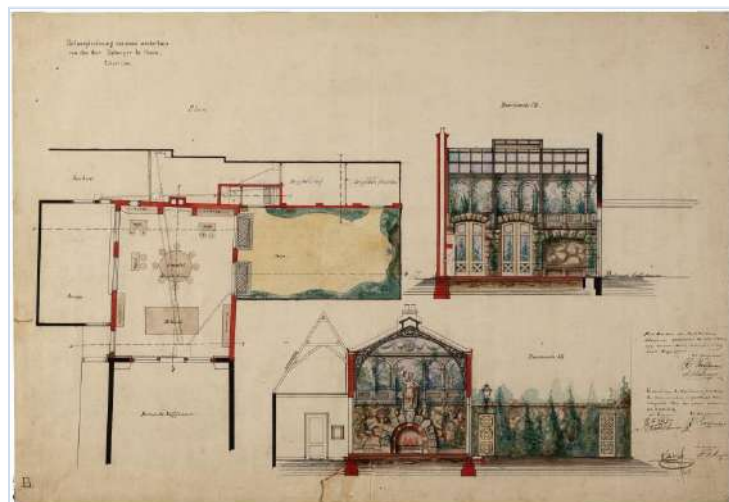
From KENTON'S CHRISTMAS ANNUAL.—"I saw an enchanting fern growing in a lovely basket of the back of a cork tree: it is called 'Virgin Cork,' and is used in all elegant houses in London for making ornamental ferns, and for every kind of fern."

Used for:
FERNERIES,
ROCK WORK,
ARBOURS,
WINDOW BASKETS,
FLOWER STANDS,
AND TO
COVER OLD WALLS.

Used for:
GROTTOES,
BRACKETS,
CASCADES,
EDGINGS FOR GARDEN
BEDS,
AND FOR
PHOTOGRAPHIES.

Afb.1 Advertentie van de firma London & Lisbon Cork-wood Co

Bron: <http://www.bl.uk/catalogues/evanion/FullImage.aspx?EvanID=024-000004009&ImageId=53694>

Afb. 2 Het ontwerp van de serre in Hoorn met kurkschorsbekleding

Bron: Noord-Hollands Archief

VOORWERPEN VAN KURKSCHORS.

BEKLEEDEN VAN SERRES MET KURKSCHORS.

COVERING AN OLD WALL WITH VIRGIN CORK

DE KURKSCHORS
VAN DE
London & Lisbon Corkwood-Company
is in Nederland uitsluitend verkrijgbaar bij
GROENEWEGEN & Co., AMSTERDAM.

Afb. 3 Advertentie van de Nederlandse verkoper Groenewegen & Co. Collectie TuinTerTijd

KURKSCHORS; HET MATERIAAL

KURKSCHORS IN NEDERLAND 1850-1920

Kurk, om precies te zijn kurkschors – de bast van de kurkeik in onbewerkte staat, is in Nederland populair geweest als decoratiemateriaal in de bouw vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw tot ongeveer de jaren 1920. Geappliqueerd op een ondergrond (veelal hout) werd kurkschors gebruikt in het interieur maar ook exterieur. Zulk materiaal werd gedragen op de mode voor de rustieke stijl die, na een grote populariteit in de achttiende eeuw, een heropleving kreeg in de tweede helft van de negentiende eeuw. Dit ging gelijk op met de voorkeur voor serres en wintertuinen, bekleed met varens, hertshoorn en soortgelijke planten. Voor wat de kurkschors betreft fungeerde vanaf de jaren 1870 één firma als monopolist: Groenewegen & Co. te Amsterdam.² Ze bezaten het agentschap voor Nederland van de *London & Lisbon Corkwood Company* die van 1864 tot haar liquidatie in 1903 bestond. Groenewegen fourneerde kleinere producten gemaakt van en met kurkschors, bedoeld voor wintertuinen, serres en zo verder (jardinières, hangers –zogenaamde ampels-, consoles, bloemenstandaarden en –tafels, zogenaamde *ferneries*), maar bevalen zich ook aan voor 'het bekleden der wanden van serres met kurkschors, hetgeen bij betrekkelijk geringe onkosten, de meest verrassende uitkomsten oplevert'.³ Kurkschors moet algemeen gebruikt zijn; er werd relatief veel mee geadverteerd, onder meer door andere wat we nu tuincentra zouden noemen: rond 1900 adverteerde Bloemisterij Krasnapolsky te Zaandam (nevenbedrijf van het gelijknamige Amsterdamse hotel) met 'voorwerpen van Kurkschors'; in 1904 droeg het *Rotterdamsch Nieuwsblad* een advertentie van Kurkenfabriek Wed. F. Vollebregt: 'Badkurken, Kurkschors en Kurken in ruime keuze voorradig'; en Bloemisterij D. Bruidgom uit Baarn adverteerde (ongedateerd) met 'Voorwerpen van Kurk, Schors, enz.' Nog in oktober 1923 verscheen in het *Haarlemsch Dagblad* een annonce voor de Nieuwe Zaadwinkel aan de Amsterdamse Warmoestraat: 'Ter betimmering van Serre en Prieel enz. leveren wij pracht kurkschors per kilo 0.40.' Toen moest de mode al op haar retour zijn geweest.

De toentertijd populaire auteur Bernard Canter liet in zijn roman *Kalverstraat* (1902) een romanfiguur zeggen, à propos van de herinrichting van een bloemenzaak: '...ik maakte er een wintertuin van. Twee groote ruiten aan de straat. De wanden binnen met rustieke tableaux in lijsten van kurkschors en cementwerk. En dan binnen al de bloemen van 't seizoen'.⁴ Toch is heel weinig van dergelijke kurkschors-applicaties overgebleven. Het meeste is zonder spoor verdwenen. We weten dat een wintertuin voor A. Dalmeijer in Hoorn, uit 1881, (deels) met kurk was bekleed.⁵ Dit was het café Dalmeijer (nu Ridderikhoff), aan de Rode Steen 9, Hoorn, dat ook met een 'billard' adverteerde dat inderdaad op het ontwerp voor de wintertuin is ingetekend.⁶ Deze wintertuin is nog grotendeels aanwezig, maar mist blijkbaar de kurkschors.⁷

Het meest recente verlies is die van het prieel in de pastorietaan van Wijhe, in de jaren tussen 2016 en 2019 werd het neergehaald en vernietigd. Dit prieel was deels bekleed met kurkschors, geappliqueerd op de ruwhouten zuilen en raamwerk van het bouwwerk, zowel aan binnen-als buitenzijde.⁸ Opmerkelijk is dat de wanden bovendien deels gedekt waren met rieten matwerk. Langs de Vecht, in Vegtlust bij Loenen, stond, getuige een foto uit 1897, een merkwaardig, rustiek prieel: binnen van idyllische natuurschilderingen voorzien, de dakrand gesierd met hangende dennenappels, en het gestel opgesmukt met kurkschors geappliqueerd op ruwe boomstam, met bovendien voor en in het prieel een assortiment aan meubels van rotan en rustieke stoelen tot aan een tafeltje van getordeerde knepeltjes.⁹ Een staalkaart van de smaak der tijd.

² Voor deze firma die haar producten vooral via catalogi door heel Nederland verkocht, zie onder meer Frans Nas, 'Boomkweker en handelsman: Johan Barend Groenewegen', *De Biltse Grift*, oktober 1995, 6-17.

³ An., *Groenewegen & Co Bloemisten, Zaadhandelaars en Boomkwekers, Amsterdam*, Amsterdam s.a.

⁴ *Kalverstraat*, Amsterdam 1902, 90. Zie ook Wim Meulenkamp, 'Canter, Kalverstraat, kurk en cementrustiek (1)', *PorteFolly*, nr. 43, zomer 2016, pp. 43-44.

⁵ Noord-Hollandsarchief.nl/beelden/beeldbank/detail/ff321c32-fb8e-11df-9e4d-523bc2e286e2; en Arinda van der Does, 'De Wintertuin (1)', www.tuintertijd.nl/2013/01/.

⁶ De architect van de wintertuin was niet de minste: de vooral als kerkontwerper bekende A.C. Bleyens, eveneens uit Hoorn. Decoratieschilderingen werden uitgevoerd door de Belgische schilder A.J.B. Graux die langere tijd in ons land werkte, en ook wandschilderingen voor Hotel Krasnapolsky uitvoerde.

⁷ Mogelijk is het ontwerp nooit met kurk uitgevoerd, of vervangen door de schilderingen van Graux, die uit 1886 dateren. Met dank aan Merel Haverman, Hoorn.

⁸ Wim Meulenkamp en Arinda van der Does, 'Het kurkschors-prieel in de pastorietaan van Wijhe', *PorteFolly*, nr. 44, winter 2017, pp. 30-31.

⁹ Wim Meulenkamp, *Theekoepels en tuinhuizen in de Vechtstreek*, Weesp 1995, 66-67.

Afb. 4 De aanbouw bekleed met kurkschors op buitenplaats Berbice in Voorschoten in 2011

Afb. 5 Het, inmiddels verloren gegane, prieel in Wijhe in 2016

Fotoreeksen uit 1895 tot en met 1913 van het parkje van het buiten Jekschot te Veghel uit 1895 tot en met 1913 tonen sierranden van ruwe, afhangende kurkschors aan de plantentafels.¹⁰ Kurkschorsbekledingen in of om twee Nijmeegse woonhuizen zijn, volgens mondelinge inlichtingen, relatief recent verwijderd. De kwekerij Bendien in Naarden had een kantoortje dat later verplaatst werd: 'het houten gebouwtje werd met kurkschors bekleed en naast de Galgesteegsloot gezet, net over de brug over de Bussummervaat. Daar heeft het nog jarenlang dienst gedaan als theeschenkerij.' Dit moet zijn gebeurd tussen 1915 en 1920.¹¹

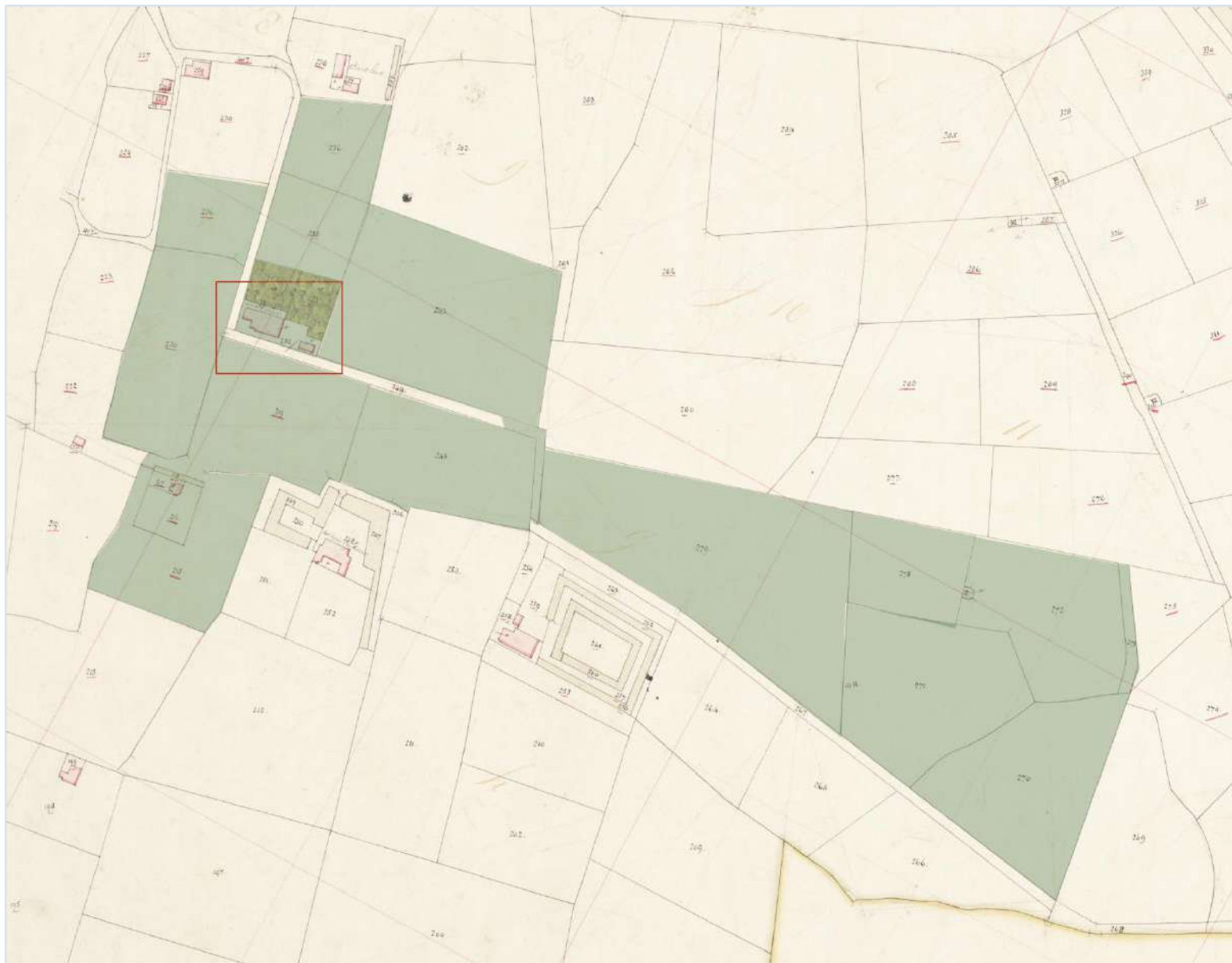
De tot nu toe bekende nog bestaande objecten in ons land welke met kurkschors gedecoreerd zijn:

- Aangebouwde serre aan een herenboerderij aan de Hamdijk 9, Boneschans, Groningen. Intern geheel voorzien van kurkbekleding. Circa 1880-1910.
- Kurkschorsbekleding achterwand interieur orangerie Huis Zeeduin, Ooskapelle, Zeeland. Na 1878.
- Een buitenwand van een schuurachtige aanbouw Huis Berbice, Zuid-Holland. (zie foto onder) Mogelijk van doen met een rustiek prieel dat voor of rond 1900 nagenoeg tegen het huis stond.

Met de teloorgang van het bovengenoemde prieel in Wijhe (zie ook de nevenstaande afbeelding), is het paviljoen op voormalige uitspanning Vorenkamp, Groningen, het enige bekende vrijstaande kurkschors tuinornament in Nederland.

¹⁰ Zie Jan Holwerda en Wim Meulenkamp, *De gardeneske tuin: Huize Jekschot te Veghel rond 1900; een afbeeldingenreeks*, Netterden 2015, passim.

¹¹ J.G. Kronenburg, 'Naardense kwekerijen', *De omroeper*, VII, nr. 4, oktober 1994, 144-155, 149-150.

Afb. 6 Uitsnede uit het kadastraal minuutplan opgemaakt in 1828, de groen gekleurde delen geven het bezit aan van Egbert [I] Vorenkamp, met in het rode kader de boerderij Landlust, ten noorden hiervan (in groen gewolkt) zogenaamde 'gronden van vermaak'. Bron: Rijksdienst voor het cultureel erfgoed, bewerking: TuinTerTijd. De familie bezat overigens nog meer grond, welke niet op dit blad staat aangegeven.

HISTORISCHE VERKENNING

Craandijk schetst in 1879 tijdens zijn *Wandelingen door Nederland* de omgeving: 'Bijna onmiddellijk aan de buitenwerken van Groningen grenst het welvarende gehucht Helpen of Helpman, een nette buurt, met fraaije linden en iepen beplant, waar wij kloeke boerenhuizen met groote schuren aantreffen [...] Ten behoeve der naburige stad worden hier veel moesgroenten gekweekt en veel melkkoeien gehouden'.¹² Het waren deze koeien die mede het ontstaan van de uitspanning Landlust aan de Coendersweg in Helpman mogelijk maakten.

DE UITSPANNING VORENKAMP

Egbert Vorenkamp (c. 1765-1850)¹³ getrouwd met Harmtien van Wolde, de boer van Landlust (aanvankelijk genaamd Achterhelpen), dat sedert 1803 in handen was van de familie Vorenkamp, besloot hier een wijn- en wrongelhuis in te richten, aldus een advertentie gedateerd 1 juli 1822:

'De ondergeteekende [Egbert Voorenkamp] adverteerd [sic] door dezen, dat hij voornemens is, om Wijn- en Vrongelhuis te houden, op Landlust, achter Helpman; recommandeert zich in een ieders gunst en belooft eene prompte en civiele behandeling'.¹⁴

Wrongel is een soort hangop of kwark, en daarmee was het wrongelhuis vergelijkbaar met de vele melkinrichtingen die door het hele land populair waren in landelijke gebieden die aanschurkten tegen de stad.

Egbert en zijn vrouw hebben, in elk geval in 1828, in de directe omgeving van hun boerderij Landlust meerdere gronden in bezit, welke onder meer aan de gronden van de Coendersborg (ook wel 'Het huis Coenders') grenzen.

Op nevenstaande afbeelding van het kadastraal minuutplan opgemaakt in 1828 is dit duidelijk te zien. Rond de boerderij bevinden zich ook in 1828 al 'gronden van vermaak'; iets wat zeer gangbaar was bij herenboerderijen, buitenplaatsen en op landgoederen. Dit vermaak hoefde overigens niet voor toeristen te zijn, maar gold evengoed of wellicht juist voor de eigenaren.

Egbert [I] en Harmtien zijn de ouders van Hendrik Vorenkamp (c. 1803-1869)¹⁵ die was gehuwd met Jantje Hagendoorn (c. 1805-1876).¹⁶ Zij hebben een zoon Egbert [III] Vorenkamp (1835-1852), die is verdrongen in 1852,¹⁷ en zoon Pieter Vorenkamp (1838-1918)^{18 19} gehuwd met (1^e huwelijk) Beerta van Bon (c. 1839-1874) en (2^e huwelijk) Aaltje Schipper (1850-1927).²⁰ Pieter en zijn vrouw zetten het bedrijf voort. Onder Hendrik en Pieter lijkt niet veel veranderd te zijn aan de uitspanning; met name Pieter was vooral als landbouwer en in het lokale bestuur actief.²¹

¹² J. Craandijk, *Wandelingen door Nederland: Friesland, Groningen, Drenthe en Overijsel*, Zaltbommel 1968 (reprint editie 1882), 171; wandeling gemaakt in 1879.

¹³ Groninger Archieven, Groningen (hierna: GrA), BS Overlijden, Haren, aktenummer 27, 22 juni 1850 Ouders: Geert Vorenkamp, rietdekker, Ennechien [zonder achternaam].

¹⁴ Advertentie in onbekende bron, echter facsimile in Evelien Biezeveld en Jan Maarten Goedkoop, *De geschiedenis van een tennisclub: de G.L.T.B. op Park Vorenkamp*, Groningen 1980, p.7.

¹⁵ GrA, BS Overlijden Haren, aktenummer 41, 2 november 1869, op zijn overlijdensakte wordt Hendrik als 'landbouwer' vermeld.

¹⁶ Drents Archief, BS Huwelijk, Zuidlaren, 0166.032, registratienummer; 1834, aktenummer: 2, 4 april 1834 Vader en moeder van de bruidegom zijn 'Herbergier', moeder van de bruid is 'kasteleinsche' haar vader is overleden.

¹⁷ *Groninger courant*, 6 juli 1852. Hendrik wordt in het *Algemeen Handelsblad* van 8 juli 1852, beschreven als 'Koffij- en Wrongelhuishouder'.

¹⁸ GrA, BS Geboorte, Haren, aktenummer 18, (16 geboren) 19 maart 1838

¹⁹ GrA, BS Overlijden, Groningen, aktenummer: 498, (13-4) 15 april 1918

²⁰ GrA, BS Overlijden, Groningen, aktenummer: 1508.

²¹ Dit blijkt uit verschillende krantenberichten via www.delpher.nl met zoekterm: "Pieter Vorenkamp".

Afb. 7, 8 en 9 Sfeerimpressies van uitspanningsoord Vorenkamp van ongeveer 100 jaar geleden.
Bron: collectie Wim Meulenkamp, collectie TuinTerTijd, en GrA, NL-GnGRA_1986_616

Degene die de uitspanning tot volle bloei bracht was kennelijk Egbert [III] Vorenkamp (1866-1850)²² zoon van Pieter en Beerta. Opvallend is dat Egbert [III] nog altijd aangemerkt stond als 'landbouwer'. Egbert [III] was gehuwd (mei 1896²³) met Hilje Stollinga (c. 1870-1962). Hun zoon P.H. Vorenkamp neemt, al voor 1928 de uitspanning over blijkens een In Memoriam:

'In de ouderdom van 83 jaar overleed, na langdurige ziekte, de heer E. Vorenkamp, oprichter van de eertijds bekende uitspanning in Helpman. Tevoren was er een uitspanning gevestigd op de Coendersborg, doch toen deze min of meer was verlopen, bracht de heer Vorenkamp haar in 1896 over naar zijn boerderij, welke reeds 150 jaar in de familie is, en van oudste zoon op oudste zoon overging. In 1904 begon de heer Vorenkamp op zijn terrein tennisbanen aan te leggen (...) De overledene was lange tijd bestuurslid van de Kooipolder, het waterschap Helpman en de Hondsrugpolder, in welke polders gronden van zijn boerderij lagen. In deze functies volgde hij zijn vader op om ze daarna weer aan zijn zoon de heer P.H. Vorenkamp, die thans de tennisbanen en de nabijgelegen Tuinwijk exploiteert, over te dragen (...)'²⁴

Ergens tussen 1896 en 1910 (maar kennelijk vooral in 1906, zie de advertentie hieronder) moet de uitspanning in haar laatste, definitieve gedaante zijn ontstaan. Er is een drietal ansichten (hier naast afgebeeld) bekend uit die tijd, benevens een viertal losse foto's (zie p. 16 en 28).²⁵ Aan de hand daarvan, en door de tekst van enige advertenties, is een indruk mogelijk van de uitspanning en de teloorgang daarvan.

Uit een advertentie in 1906:

'Uitspanningsoord "Huize Landlust," met zijn groote Speel-, Wandel- en Zittuinen, Hertekamp, en een fraai aangelegden Doolhof, bij de Groningers niet anders bekend dan Café Vorenkamp. omreden het reeds meer dan 100 jaren door een en dezelfde familie is geëxploiteerd, is **weder opnieuw geheel naar de eischen des tijds ingericht**. Het van ouds bekende diksoepen (Wrongel) en Room is alle dagen versch te verkrijgen.
's Avonds alles Electricch Verlicht. (...) E. Vorenkamp (...)'²⁶

Een aantal elementen vallen op, de verhoogde bloembedden (waarbij op één bloembed, getuige een ansichtkaart uit het begin van de 20ste eeuw, een kruiwagen bekleed met kurkschors stond), het aantal priëlen en paviljoentjes, en de hoeveelheid rustieke hekwerken en leuningen. Voorts zijn de verschillende elementen, waaronder ook nog beelden en ornamentele vazen, nogal opeen gepakt. De vigerende tuinstijl lijkt de zogenaamde gardeneske stijl te zijn, populair in Nederland van circa 1850 tot 1900, met een uitloop tot de jaren 1920.²⁷ De uitspanning Vorenkamp moet in het eerste kwart van de twintigste eeuw een behoorlijk aantal gebouwtjes hebben gekend. Er is sprake van:

'De groote tuin telt menig prieeltje, dat eene welkome afzondering bood aan minnende paartjes. Menig bordje "vrongel" is hier met smaak genuttigd en menig kinderhart heeft van verrukking sneller geklopt en zich lucht gegeven in gejuich, wanneer uit den ouderlijken mond de mededeeling werd vernomen, dat eene visite op "Vorenkamp" zou worden voorbereid.'²⁸

En uit de herinneringen van Jan Reinders uit het begin van de twintigste eeuw:

'Nog maar weinig rest er van het décor van toen [in circa 1970, AD]. Het was voor ons het décor van een feestelijk toneel. Waarop wij ons een enkele maal bewogen, als wij door een vriendje waren uitgenodigd zijn verjaardag te vieren in de theetuin van Vorenkamp. Want het was dat Vorenkamp, dat ons naar Helpman voerde. (...) bij het tramhuisje Nattebrug eindigde de rit. Waarna de tocht te voet werd voortgezet. Eerst een klein eindje onder de schaduw van de hoge iepen (...) Naar de uitspanning Vorenkamp. Een wandeling langs het rijtje lage dorps huisjes aan de Helperoostsingel, langs een landweg, omzoomd met meidoorns geurend en pronkend met witte bloemenpracht als het mei was. (...) Langs tuinderijen en boerenbedoeninkjes leidde het pad dan ten slotte naar Vorenkamp. Waar de speeltuin en de doolhof wachtten en de prieeltjes, waar de grenadine, die rode godendrank werd gedronken, of liever gezogen door het fascinerende rietje en waar de meegevoerde zoetigheden werden genoten.'²⁹

²² GrA, BS Geboorte, aktenummer 36, (14 geboren) 16 mei 1866, vader is landbouwer.

²³ GrA, Groningen, BS Huwelijk, Bedum, aktenummer 15, 9 mei 1896 op op huwelijksakte nog landbouwer, vader eveneens ook op geboorteakten van de kinderen wordt Egbert III nog landbouwer aangemerkt.

²⁴ *Nieuwsblad van het Noorden*, 9 januari 1950.

²⁵ Een daarvan draagt de datumstempel 1907. Met de anderen lijken ze uit dezelfde periode te dateren.

²⁶ *Nieuwsblad van het Noorden*, 20 mei 1906, ook in de advertentie was de tekst vetgedrukt.

²⁷ Jan Holwerda & Wim Meulenkamp, *De gardeneske tuin. Huize Jekschot te Veghel rond 1900*, een afbeeldingenreeks, *TuinTerTijd* III, 2015 9-15.

²⁸ Evelien Biezeveld en Jan Maarten Goedkoop, *De geschiedenis van een tennisclub: de G.L.T.B. op Park Vorenkamp*, Groningen 1980, p. 9.

²⁹ Jan Reinders, 'Verjaardagsfeest in de theetuin van Vorenkamp' in: *De klok sloeg niet allemaal love-love Vrijbrieven van Jan Reinders*, zp, zj, (1971) pp. 9-10,

Op de afbeeldingen is dat ook te zien. Een gezichtsbepalend gebouw, grotendeels open met een steil dak, en tussen de compartimenten latwerkpatronen, heeft mogelijk gediend als verblijfplaats tijdens slechter weer en als verkooppunt. Tevens is een gebouwtje met knepelpatronen te zien, met een spits dakje, een brugje of balustrade van rustiekwerk, een open ronde tempel, gedekt met stro of riet, in of naast een hertenparkje, een of meer kleine open huisjes met pannendaken, en diverse speeltoestellen. En uiteraard ook het onderhavige paviljoentje met de kurkschors bekleding. Er is ook een doolhof geweest. Door het hele park ziet men ornamentele vazen, stoelen en tafeltjes, rustieke hekjes, en twee beelden van kinderen/putti die een schelpvormige schaal boven het hoofd dragen.³⁰ Deze beelden zijn identificeerbaar als exemplaren uit de catalogus van de firma Blass & Groenewegen, gepubliceerd in 1908 of 1910 en kostten toentertijd 17 gulden.³¹

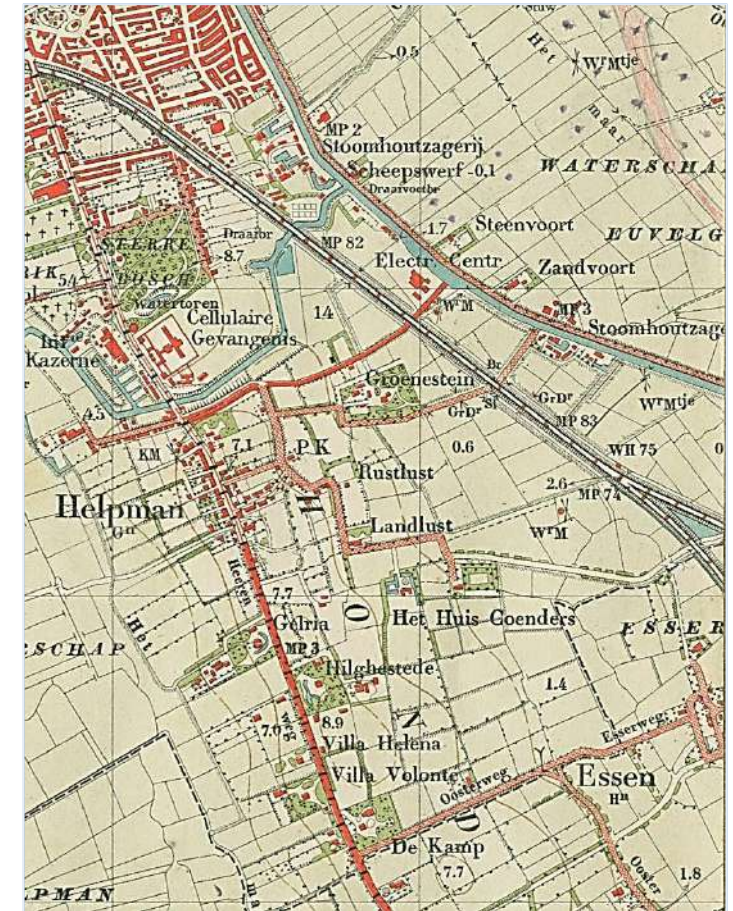
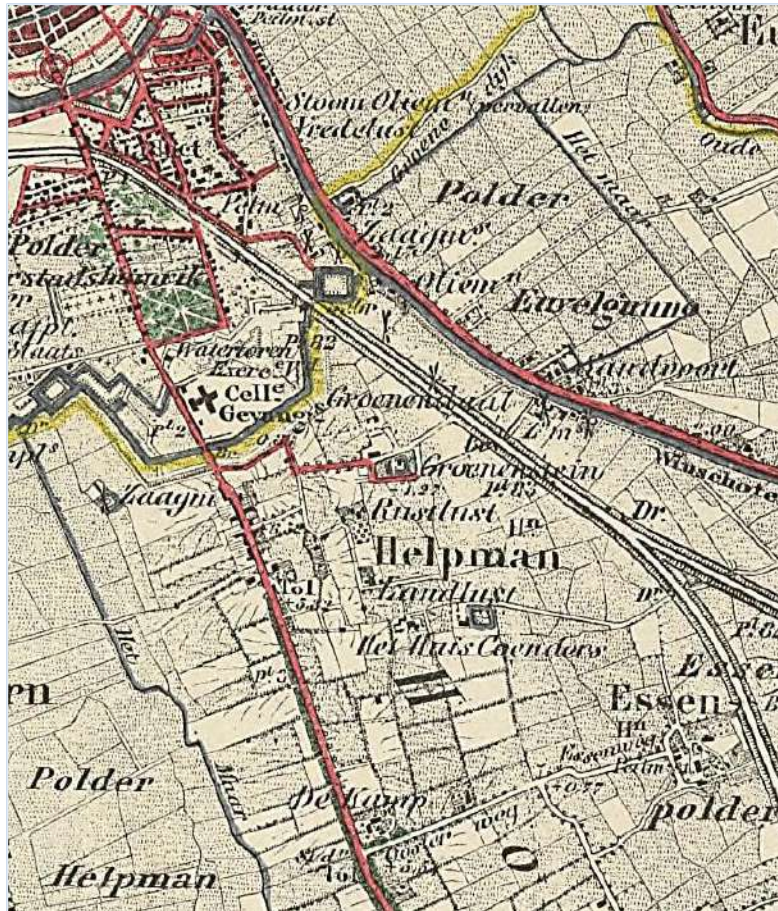
Afb. 10 Uit de catalogus van Blass & Groenewegen, schaaldragende putto

Afb. 11 In de hertenkamp, heel bijzonder voor Nederland, een 'stumpery'; een rustiek bouwsel van boomstronken.

³⁰ Op één foto is een van deze beelden elders in de tuin te zien: het is onduidelijk of hier om een derde beeld gaat, of om een verplaatsing.

³¹ *Algemeene geïllustreerde en beschrijvende catalogus en prijscurant der koninklijke magazijnen van tuinbouwwerktuigen en benodigdheden, Blass & Groenewegen hofleveranciers, De Bilt, bij Utrecht, XVIII, nr. 43 [1908 of 1910], 146.* Blass & Groenewegen gaf deze catalogus al 18 jaar uit en het is dus goed mogelijk dat de beelden eerder zijn aangeschaft. Overigens bezat het buiten Jekschot ook een dergelijk beeld, zie Holwerda en Meulenkamp, 16-17. Recent werd door de samenstellers van dit rapport op een privé buitenplaats in Overijssel een verder voorbeeld gezien, dat niet lang tevoren op een veiling was verworven.

Figuur 12 en 13, Detail van de zogenaamde Bonnebladen; links: 1880-1900 rechts: 1905-1921 bron: www.wildernis.eu, chartroom. De datering van deze kaarten is niet helemaal juist; de eerste kaart moet van eerder datum zijn, de villa Gelria werd in de jaren 70 van de 19^e eeuw gebouwd, maar staat op de linker kaart nog niet aangegeven

Uit verschillende advertenties blijkt dat de tuin meerdere ingangen heeft gekend (waaronder voor villa Gelria) wat doet vermoeden dat deze meer ten westen van de boerderij heeft gelegen, op de plaats waar nu de Troelstraan is.

In 1911 wordt onder de rubriek 'te huur aangeboden' geadverteerd met tennisbanen:

'Een prachtig aangelegde tennisbaan, naar verkiezing ook wel met kunstvloer, tevens gelegenheid voor het aanleggen van nieuwe banen. (...) E. Vorenkamp.³²

(...) Enorm groote Speel-, Wandel-, Zit- en Dwaaltuinen, met uitgestrekte Landerijen, tevens bestaat er gelegenheid om er gedraineerd veld te huren tegen as. September wat zeer

³² Nieuwsblad van het Noorden, 20 februari 1911.

geschikt is voor korf-, hockey- of voetbalveld'.³³

En in 1922:

'Uitspanningsoord Huize Landlust gelegen aan de Coendersweg te Helpman (...) De ingang van het nieuwe pad ligt voor Villa Gelria (...) E. Vorenkamp'.³⁴

In 1924:

'(...) Prachtige wandeling door de tuinen. Ingang Savornin Lohmanlaan. (...)'³⁵ ³⁶

En in 1929:

'(...) Uitspanningsoord "Huize Landlust" aan den Coendersweg te Helpman Prachtig zijte. (...) Aanbevelend, P.H. Vorenkamp De toegang door de Sav. Lohmanlaan is gesloten'.³⁷

Blijkbaar had men op Landlust al voor 1918 een of meer tennisbanen van zand. In 1918 kwam de Groninger Lawn Tennis Bond (die bestond sinds 1913) naar Landlust en men legde daar tussen 1918 en 1919 vier cementen tennisbanen (later verder uitgebreid en veranderd in gravelbanen). In 1919 bouwde men de nog bestaande markante 'houten tent', waarop de tekst Groninger Lawn Tennis Bond en later enkel de letters GLTB. Dit terrein was separaat van de uitspanning en stond bekend als 'Sportpark Vorenkamp'. Zo rond 1935 kwam de klad in de uitspanning. Ook werd de boerderij bij stadsuitbreiding gesloopt en maakte men van de nog aanwezige dooltuin de parkeerplaats voor tennissers. 'Het tuinhuisje [= het huidige paviljoen] werd na het verdwijnen van Landlust in 1936 privé gebruikt door mevrouw Vorenkamp'.³⁸ Nog weer later heeft het gediend als tijdelijke boedelopslag van Vorenkamp tennissers.' Voorts zou de theeschenkerij, waarschijnlijk het langere gebouw met de latwerk-onderdelen, tot 'werkplaats van het tennispark' zijn omgevormd, en dit is mogelijk, na meerdere vertimmeringen, identificeerbaar als de huidige schuur naast het kurkschorspaviljoen.

Vervolgens ging het hele terrein over tot tennispark, waarbij rond 1935-36 nog een fraaie kiosk, lokaal bekend als De Pagode, werd gebouwd van waaruit de familie Van Duinen benodigdheden en drankjes verkocht.

De boerderij werd gesloopt, blijkens onderstaande advertenties en de familie Vorenkamp verhuisde naar Troelstralaan 38.³⁹

In een advertentie uit 1936:

'Huize Landlust, Groningen, Coendersweg 176, uitspanningsoord met exploitatie van tennisbanen en detailhandel in sport-artikelen. Handelsnaam gewijzigd in: Tennispark Vorenkamp. Het bedrijf omvat thans alleen: exploitatie van tennisbanen en kleinhandel in sport-artikelen'.⁴⁰

En in 1937:

'Op afbraak van ouds bekend "Huize Landlust" staande Troelstralaan 42, Groningen. Gegadigden gelieven hun aanbiedingen in te zenden voor 29 april a.s. bij fa. H. Barkhuis en Zonen, Gron.'. ⁴¹

³³ *Nieuwsblad van het Noorden*, 1 augustus 1911.

³⁴ *Nieuwsblad van het Noorden*, 9 augustus 1922.

³⁵ *Nieuwsblad van het Noorden*, 26 mei 1924.

³⁶ *Nieuwsblad van het Noorden*, 18 juli 1924.

³⁷ *Nieuwsblad van het Noorden*, 8 mei 1929.

³⁸ <https://www.fototoek.nl/zenphoto/tennis/noordelijke-tennis-clubs/glbt/2013-glbt100-wandeling-verleden-in-heden/bord-06.2.png.php>.

³⁹ www.youtube.nl zoekterm tennispark Vorenkamp. In dit filmpje wordt melding gemaakt van deze verhuizing.

⁴⁰ *Nieuwsblad van het Noorden*, 11 april 1936.

⁴¹ *Nieuwsblad van het Noorden*, 23 april 1937.

HUIDIGE SITUATIE KURKSCHORSPAVILJOEN

Afb. 14 Locatie van het kurkschorspaviljoen op het tennispark, in rood kader
bron: Google Earth, bewerking: TuinTerTijd

De ruwe maten zijn de volgende: breedte achterzijde circa 335 cm; breedste zijden circa 210/220 cm; breedte voorzijde dubbele deuren circa 200 cm, beide afgeschuinde zijkanten elk circa 110 cm - feitelijke breedte voorzijde eveneens circa 335 cm. De hoogte is ongeveer 280 cm. De overstek van het dak circa 50 cm. Het dak is min of meer plat en gedekt met asfaltpapier/bitumen. Het dak is rondom voorzien van een zaagrand in de vorm van lange lamellen. Volgens oude foto's waren deze voorzien van een geometrisch patroon dat waarschijnlijk opgeschilderd was. Hiervan zijn echter geen verfresten aangetroffen. Onder het paviljoen zijn als fundament/steun min of meer provisorische gestapelde stenen en steenbrokken aangebracht, niet uniform van formaat of soort. Dit geeft ons inziens aan dat het paviljoen ooit op betere fundamenten heeft gestaan en later hierheen verplaatst is. De oorspronkelijke locatie binnen het terrein Landlust is vooralsnog, ondanks het aanwezige fotomateriaal, niet te bepalen.

Binnenkomend op het terrein van de tennisclub tussen de parkeerplaats en de eerste tennisbanen, ten westen van een werkschuur,⁴² direct grenzend aan de achtertuin van het pand Troelstralaan 38 in Groningen. Het kurkschorspaviljoen is gelegen tussen enkele bomen die waarschijnlijk nog resteren van de oorspronkelijke parkaanleg op Landlust/Vorenkamp. De voorzijde van het paviljoen is gericht op het zuiden. Zie nevenstaande afbeelding, links: de bebouwing van de Troelstralaan, onder: die van de Savornin Lohmanlaan. Het kurkschorspaviljoen is rood omkaderd.

Het kurkschorspaviljoen is van hout en deels opgebouwd met vurenhouten rabatdelen. Van buiten is het zeshoekig, van binnen zevenhoekig doordat een kastruimte door afschotting schuin tegen de rechterachterhoek is ingebouwd en daarmee een zesde en zevende hoek fourneert. De kast met deur lijkt van dezelfde datum als het paviljoen zelf. NB: Het was onmogelijk de kastruimte te onderzoeken, er lijken diverse goederen in opgeslagen te zijn. In het gebouw zijn drie kruisvensters ingelaten, voorzien van schuiframen, terwijl de dubbele deur aan de voorzijde tevens vensters bevat, en de onderste zone van de deuren van stores zijn voorzien. Het venster aan rechter schuine zijde voorkant is een klappaam. Volgens oude foto's bevonden zich luiken aan de binnenzijde van enkele vensters met als sierwerk een patroon van open(?) gekantelde ruitjes en velden met stippen. In het zijvenster hing een gordijn aan een roe waarvan zich nog de resten bevinden.

⁴² Over deze werkschuur later meer; deze is in aanzet waarschijnlijk van ongeveer dezelfde datum, mogelijk is ook deze van cultuurhistorische waarde.

Afb. 15 Van boven naar beneden, van links naar rechts: het paviljoen vanaf de westzijde, de binnenzijde met de hoekkast, de kurkschorsbetimmering aan het exterieur, de dubbele openslaande deuren met stores

Het paviljoen is van buiten en van binnen voorzien van ruwe kurkschors in wisselende patronen (enkel de achterwand aan de buitenzijde is zonder decoratie, wat aanneembaar maakt dat deze zijde niet zichtbaar diende te zijn). De binnenwanden zijn op plekken doorbroken met spiegelglas, soms smalle stroken, soms grotere oppervlaktes. De binnenwand aan de achterzijde heeft centraal een achthoekig groter stuk spiegelglas dat wordt geaccentueerd door een kurkschors omlijsting.⁴³ Terzijde van deze 'spiegel' twee schuin vooruit springende kokervormen van kurkschors die ongetwijfeld hebben gediend als planthouders.⁴⁴ Zowel binnen als buiten is de kurkschors soms in min of meer geometrische patronen geplaatst: ruitvormen, cirkels, kruisvormen, stralen, maar dit wordt bijna nergens consequent doorgevoerd.

De vloer is van (waarschijnlijk eiken) hout met daarop een sisal, cocos of rieten mat, welke nauwelijks zichtbaar is door vuil; mogelijk is deze mat nog origineel.

Het paviljoen was bont beschilderd en ook nu nog zijn de kleuren zichtbaar: een donkergroen van buiten; de deuren en de venstersponningen, aan de binnenzijde een lichtergroen op de sponningen en de kast; gele accenten aan de venstersponningen buitenzijde, en op de zaagranden langs de dakrand. De gothiserende profielen aan de raamsponningen buiten zijn rood geaccentueerd. Het lijkt er niet op dat een en ander ooit van kleur is overgeschilderd; deze kleuren zijn waarschijnlijk de originele kleuren.

In het kurkschors paviljoen staan gezaagde lamellen, die niet tot het gebouw zelf hebben behoord, maar mogelijk tot de naast staande schuur,⁴⁵ zie onderstaande afbeelding.

Afb. 16 De lamellen die zich in het kurkschorspaviljoen bevinden, zij behoren waarschijnlijk tot de belendende schuur

⁴³ Dergelijk spiegelglas werd wel vaker gebruikt als versiering in tuingebouwtjes en in grotwerk, maar is meestal verdwenen. Een ronde rustieke, negentiende-eeuwse tuinkoepel met twee zijvleugels en bekleed met houtknuppeltjes op Oranjestein, in Oranjewoud, Friesland, heeft deze versiering nog.

⁴⁴ Varianten hiervan, doorgaans consoles, zijn nog te zien in de kurkschors-serre van de boerderij Hamdijk 9, Boneschans.

⁴⁵ Evelien Biezeveld en Jan Maarten Goedkoop, *De geschiedenis van een tennisclub: de G.L.T.B. op Park Vorenkamp*, Groningen 1980, p. 29. Hier een afbeelding van het prieel en de nevenstaande schuur. Te zien is dat de schuur a. open is en b. voorzien van soortgelijke lamellen.

Afb. 17 V.b.n.b., v.l.n.r.: het uitklapraam, een binnenluik, de resten van het gordijntje aan het zijraam (zijde Troelstralaan), hier is de lichtgroene kleur van de binnenzijde goed te zien en het dak

Afb. 18 V.b.n.b. en v.l.n.r.: de gezaagde rand (lichtgeel-crème) langs het dak, de stores onderzijde (eveneens lichtgeel-crème) ramen, de kurkschorsbekleding aan het exterieur, daaronder de vurenhouten rabatdelen

Afb. 19 V.b.n.b. en v.l.n.r.: de achterzijde van het gebouw, zonder decoratie, de kurkschorsbekleding in het interieur, met de spiegeltjes, de spiegel op de achterwand en het wandhoudertje voor planten

Afb. 20 V.b.n.b. en v.l.n.r.: planthouder aan de achterwand, de vloer met het kleed, de onderzijde van het kleed, de kleuren van het schilderwerk exterieur: profielen met rode verf

De schade aan het paviljoen is, mede dankzij de beschutte ligging, feitelijk niet zeer ernstig. De achterwand is deels losgekomen en kromt van onderen sterk. Op een aantal plekken aan de binnen- en buitenzijde is veel van de schors bekleding los/verdwenen, terwijl andere wanden de (bijna) volledige bekleding nog hebben. Vele stukken schors zijn los bewaard gebleven, evenals andere onderdelen. Aanwezige stukken schors laten zien dat dunne lange nagels gebruikt werden voor de bevestiging.

Het heeft er alle schijn van dat er in de loop der jaren geen substantiële veranderingen aan het paviljoen hebben plaatsgevonden, behalve dan een waarschijnlijke verplaatsing. In tegenstelling tot wat Overbeek en Wierds (zie bibliografie) in hun artikel over melkkiosken en -salons in en om Groningen stellen, is het niet waarschijnlijk dat het onderhavige paviljoen tot melkkiosk diende of tot enig ander verkooppunt. Veeleer lijkt het waarschijnlijk dat het tot rustpunt diende, en een soort 'huiselijk' gebruik kende, hetgeen wordt aangegeven door de planhouders. Men moet zich hier waarschijnlijk nog een rotan of rustiek meubilair bij voorstellen, rieten matwerk en veel varenachtige planten. Dat de kurkschorsbekleding pas zou zijn aangebracht in de periode van ingebruikname als privé-tuinhuisje voor mevrouw Vorenkamp rond 1936 is overigens onwaarschijnlijk want de wandbekleding met schors aan buiten en binnenzijde lijkt toch zeker uit de ontstaanstijd te dateren; bovendien zou een dergelijke ornamentiek al te zeer buiten de smaak der tijd vallen in de jaren 1930. De kurkschorsbekleding buiten dateert zoals op te maken is uit enkele foto's, van circa 1907 of eerder. Aanneembaar is dan ook dat het kurkschorsbekleding binnen uit dezelfde periode stamt. De zogenaamde theeschenkerij, het op foto's zichtbare langere bouwwerk met latwerk-decoratie, heeft waarschijnlijk gedoubleerd als melkkiosk.

WAARDESTELLING

◊ Het paviljoen is van lokaal belang als enige overblijfsel (naast een aantal bomen, resp. plantgaten⁴⁶) uit de vroege fase van de voormalige uitspanning Landlust/Vorenkamp. Uit dien hoofde zou plaatsing op de Gemeentelijke Monumentenlijst van toepassing zijn; zie evenwel ook hieronder.

◊ Het paviljoen is van nationaal belang als enige nog bestaande voorbeeld in Nederland van een vrijstaande kurkschors-beklede structuur. Binnen de zeer korte lijst van architectonische objecten welke voorzien zijn van kurkschorsbekleding is dit paviljoen samen met het interieur van de serre aan de boerderij Hamdijk 9, Boneschans, van de hoogste voorbeeldwaarde.

◊ De uniciteitswaarde is, evenals de onderzoekswaarde/documentatiewaarde, zeer hoog. Het paviljoen geeft in haar uitmontering een beeld van een ooit zeer populaire decoratietechniek en -ambacht die typerend en illustratief is voor haar periode, maar door gebrek aan attentie en onderzoek (en door een prevalentie van subjectieve esthetische oordelen ['kitsch']) nooit serieus is beschouwd in de architectuurgeschiedenis en de interieurgeschiedenis.

◊ Kurksschors is een zeldzaam, historisch belangwekkend materiaal, dat heel goed plaatsbaar is in de waardering voor het rustieke, en voor de natuur in de tweede helft van de negentiende eeuw, en gaat hand in hand met een verwant onderwerp als de herontdekte geschiedenis van de cementrustiek in Nederland.

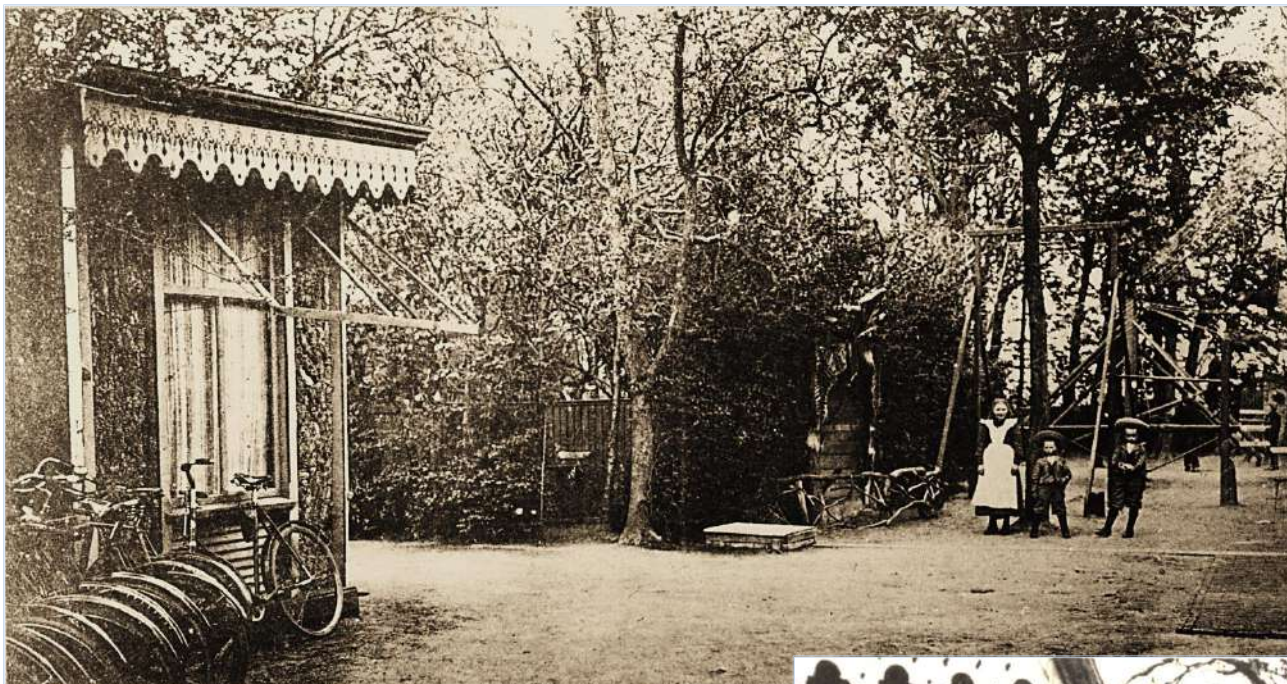
Na het verlies van het deels met kurkschors beklede prieel te Wijhe (O.) is geen ander voorbeeld van een tuinornament in deze techniek en stijl bekend voor zover het vrijstaande objecten betreft. Wel lijkt het paviljoen in haar bekleding veel op de bovengenoemde, inmiddels Rijksbeschermda aangebouwde serre van de boerderij Hamdijk 9, Boneschans (Gr.). Er zijn ook overeenkomsten met de kurkschors wand in de orangerie op Huis Zeeduin, Oostkapelle (Z.) en een object op Berbice, Voorschoten (Z-H.).

◊ Voorts heeft het paviljoen belang als onderdeel van een verder verloren gegaan ensemble in de gardeneske tuinstijl, en als zeldzaam voorbeeld van een onderdeel van een publieke tuin van vermaak/uitspanning rond 1900. Uitspanningen, of resten daarvan, van deze ouderdom zijn in Nederland over het algemeen verdwenen.

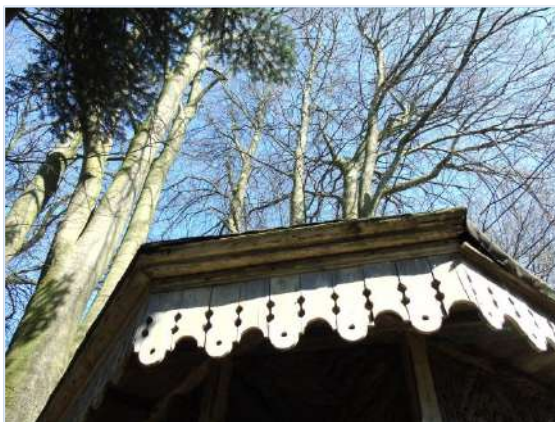
Om bovenstaande redenen zou Rijksbescherming dringend gewenst zijn.

NB: Een waardestelling zoals in dit rapport is opgenomen is een momentopname gemaakt op grond van de op dit moment ter beschikking staande gegevens. De waardestelling kan te allen tijde worden aangepast en herzien indien, bijvoorbeeld, nieuw bronnenmateriaal gevonden wordt.

⁴⁶ Vgl. Heilien Tonckens en Ruurd van Donkelaar, *Beplantingsadvies: Inventarisatie en beplantingsadvies Tennispark Vorenkamp, Groningen*, Appelscha/Koekange s.a

Afb. 21 Bron: GrA, NI-GnGRA_1785_28316, circa 1910

Afb. 22 De gezaagde dakrand voorzien van lamellen

Afb. 23 Op deze foto's zijn de vroeger aanwezige binnenluiken, het gordijn en luifel duidelijk te zien, Bron: GrA, NI-GnGRA_1785_28317, ca 1920

CONCLUSIE & AANBEVELINGEN

De schade aan het paviljoen is feitelijk niet zeer ernstig. De achterwand is deels losgekomen en kromt van onderen sterk. Op een aantal plekken aan de binnen- en buitenzijde is veel van de schors bekleding los/verdwenen, terwijl andere wanden de (bijna) volledige bekleding nog hebben. Vele stukken schors zijn los bewaard gebleven, evenals andere onderdelen. Kurkschors wordt ook tegenwoordig weer aangeboden, en is makkelijk verkrijgbaar. Wel zijn relatief flinke stukken nodig en voor lengte en dikte moeten de maten van die in het paviljoen worden aangehouden. Aanwezige stukken schors laten zien dat dunne lange nagels gebruikt werden voor de bevestiging.

Het paviljoen dient hersteld en aangeheeld te worden, in referentie aan het beschikbare fotomateriaal, de bouwsporen, en met inbetrekking van de huidige situatie in de eerder genoemde serre Hamdijk 9, Boneschans. Alle elementen zijn nog aanwezig, al lijken de luifel en binnenluiken geheel verdwenen. Er hebben geen significante wijzigingen plaats gevonden. Enkel voor de ramen zijn deels niet bijbehorende hardboard platen getimmerd – deze kunnen bij herstelling uiteraard verwijderd worden.

De *raison d'être* van het paviljoen is haar kurkschorsbetimmering aan buiten- en binnenzijde. Maar ook de vervaagde buiten- en binnenbeschildering lijkt nog authentiek en zou opgehaald/versterkt moeten worden naar gelang de kleursporen. Na kleuronderzoek kan het paviljoen geschilderd worden in het genoemde kleurschema groen, geel, rood. Echter is rapportage dienaangaande benodigd. De asfaltpapieren/bitumen dakbedekking lijkt authentiek, maar kon niet aan een uitgebreider onderzoek worden onderworpen.

Het strekt tot aanbeveling de binnenluiken en het gordijn (in facsimile) terug te brengen, om het interieur a. te beschermen tegen zonlicht en b. de (oorspronkelijke) idee van verblijfsruimte te versterken. Het terugbrengen van de luifels lijkt minder relevant, op de oude foto's lijkt hun functie al niet meer vervuld te worden.

De glasruitjes in het raamrozetje boven de ingang zijn gebroken en dienen vervangen. De spiegel-inzetten lijken allemaal nog aanwezig en in situ.

De uitzetvensters dienen te worden aangebracht, ruiten in de sponningen worden aangebracht, bij verplaatsing is het wenselijk het geheel te voorzien van een gardeneske entourage.⁴⁷

De vloermat dient voorzichtig schoongemaakt en onderzocht op kleur en materiaal te worden, hij dient te worden bewaard en/of (evt. facsimile) teruggelegd. Ook hiermee zou de (oorspronkelijke) verblijfsfunctie worden onderstreept. Omdat het paviljoen een plek was om te vertoeven (vloermat, planthoudertjes, gordijntjes/binnenluiken wijzen hierop) is het wenselijk het gebouw weer een dergelijke bestemming te geven.

De gezaagde lamellen welke los in het gebouw staan dienen te worden bewaard, zij behoren echter niet tot het kurkschors paviljoen. De naast het paviljoen aanwezige schuur dient te worden onderzocht op sporen van een mogelijk eerste gebruik (van onderdelen) als zogenaamde 'theeschenkerij', zoals eerder vermeld.

Op het terrein zijn overigens nog twee bouwwerken aanwezig van cultuur-/architectuurhistorische waarde:

de zogenaamde loggia, de 'houten tent' met kenmerkende luifel waarop de letters GLTB, uit ca. 1918-19; in de loop der jaren veranderd, maar in essentie nog een typerend bouwwerk;

de zogenaamde pagode, de bakstenen-en-houten verkoopkiosk uit de jaren 1935-36; in typische jaren-30 stijl, zeer adequaat en competent ontworpen en gebouwd.

Deze bouwwerken zouden bij voorkeur worden geplaatst op de gemeentelijke monumentenlijst, vanwege hun kwaliteiten en als significante structuren voor het sportpark. Oudere elementen en structuren op sportterreinen zijn zeldzaam aan het worden. Een en ander is niet alleen van interesse vanwege de historische architectuur in Groningen, maar ook als voorbeeld van historische sportgeschiedenis.

⁴⁷ Zie voor de gardeneske tuinstijl Holwerda & Meulenkamp, 2015.

VERPLAATSING EN NIEUW GEBRUIK VAN HET KURKSCHORSPAVILJOEN

Het paviljoen is feitelijk intact (met beschadigingen), en zeer waarschijnlijk ooit verplaatst binnen het terrein van de uitspanning Landlust/Vorenkamp. Haar oorspronkelijke plek binnen dit terrein is onduidelijk. Bovendien is de huidige locatie van negatieve invloed op het paviljoen: de plek is donker en doet geen recht aan het kurkschorspaviljoen. Men prefereert lokaal een reeks van mogelijkheden:

- in de directe nabijheid van de ingang van het tennispark, maar dit heeft tot nadeel dat hier te veel verkeer is, met kans op beschadiging;
- bij een zijpad bij de ingang, tussen ingangsterrein en tennisveld, maar dit pad wordt gebruikt voor onderhoudsmachines zodat ook hier een kans op beschadiging is;
- aan de rand van pad tussen veld 1 en 2 (volgens plattegrond-oriëntatie de meest zuidoostelijke velden);
- dito, tussen veld 2 en 3 (de velden benoorden daarvan).

Deze beide laatst genoemde voorkeuren zijn vooralsnog aanvaardbaar, al heeft het paviljoen dan geen binding meer met de restanten van de oude uitspanning. Het paviljoen staat echter nog voldoende prominent om de langdurende interesse van de bezoekers te hebben. En de genoemde binding is gezien het zo goed als ontbreken van duidelijke sporen van de uitspanning (behalve plantgaten, resp. nieuwer ingeplante bomen), nagenoeg illusoir.

Voor wat betreft hergebruik kan worden gedacht aan een lichte meubilering van het vertrek, waarbij dit dan dienst zou doen als rustpunt, niet geheel verschillend van de waarschijnlijke oorspronkelijke functie. Bovendien zou het profijtelijk zijn via panelen in woord en beeld aandacht te besteden aan het paviljoen, de uitspanning Landlust/Vorenkamp, en de vroege geschiedenis van de GLTB. Hierbij kan geen direct gebruik van de schorswanden worden gemaakt, die immers een belangrijk, zo niet het belangrijkste onderdeel van het paviljoen vormen. Beschadiging moet te allen tijde voorkomen worden. Het paviljoen zou bij een dergelijke inrichting mede als informatiepunt voor (nieuwe) leden en gasten dienen.

Het paviljoen toont zoals gezegd nog alle data die tot aanleiding kunnen worden genomen voor herstel en aanheling. Het paviljoen is hoogstwaarschijnlijk ooit verplaatst naar de huidige locatie. Het zou dan ook goed zijn voor een nieuwe verplaatsing (binnen het terrein) te kiezen. Zulke verplaatsingen van tuinornamenten en -gebouwen waren gebruikelijk in het verleden, zeker vanaf de zeventiende eeuw.

Er kan gekozen worden voor een meer permanente onderschoring van het paviljoen. Vooralsnog lijkt deze te rusten op enkele ad hoc bijeengebrachte (bak)stenen, die waarschijnlijk pas bij de verplaatsing zijn aangebracht. Een onderschoring in de vorm van een permanente basis van een rij gekantelde rode bakstenen lijkt gepast. Belangrijk is het hierbij het kurkschorspaviljoen wederom een beschutte plek te geven om het tegen weersinvloeden te beschermen.

Voorts zou het interessant zijn te denken aan de herintroductie van een soortgelijk plantperk in de gardeneske stijl zoals zichtbaar op twee ansichtkaarten van Landlust/Vorenkamp. Dit zou als memento dienen aan voorgaande uitspanning en haar uitmontering.

De inrichting/meubilering van het te verplaatsen paviljoen is hierboven ook besproken. Naast informatieborden, zou het sterk aan te bevelen zijn een uitgebreidere folder/boekje samen te stellen over het paviljoen, de geschiedenis van Landlust/Vorenkamp, de vroege geschiedenis van de tennisclub, alles liefst nog breder getrokken naar het hoe en waarom van dergelijke ornamentiek en dergelijke uitspanningen.

... EN WIE WEET

TUINARCHITECT JAN VROOM EN VORENKAMP

Aan het einde van de negentiende eeuw is de tuinarchitect Jan Vroom woonachtig in Haren. Jan Vroom sr. (Sappemeer, 31 december 1855 - Haren, 27 januari 1923) was een Nederlandse tuin- en landschapsarchitect. Mogelijk is hij betrokken bij de veranderingen in de tuin van de familie Vorenkamp, die dan plaats vinden.

Vroom kwam uit een familie van tuinarchitecten, zijn vader Melle Vroom (1829-1913) en grootvader Geert Kornelis Vroom (1801-1876) waren ook op dit gebied actief. De familie werd vooral bekend door de aanleg van slingertuinen in de Groninger provincie.

Van Vroom zijn ontwerpen bekend voor tuinen van (rentenierende) herenboeren in onder andere Blijham, Loppersum, Nieuwolda en Pieterburen. Daarnaast verzorgde hij onder meer de aanleg van de Zuiderbegraafplaats in Assen (1892) en het Van Heutszpark in Coevorden (1900). Omdat hij zijn gezichtsvermogen kwijtraakte, moest hij in 1911 de zaak overdragen aan zijn zoon Jan Vroom jr. (Bron: Wikipedia)

Jan's zoon Jan jr. wordt in 1893 in Haren geboren (bron: Wikipedia) Jan sr was in de hoogtijdagen van de uitspanning Vorenkamp woonachtig in Haren. Vorenkamp en Vroom hebben elkaar ongetwijfeld gekend. In Haren legde Vroom verschillende tuinen aan van de villa's die in de buurt van de uitspanning stonden. Zoals voor de villa's Volonté en Hilghestede. Vroom legde deze tuinen aan met plantmateriaal van de kweker Bosgra. (Bron: Tineke Scholtens-Ter Haar, *Azaroolboom en Lambertsnoot, nieuws over Vroom-tuinen*, 2010) Van deze kweker, gevestigd in Bergum, zijn veel bestellijsten bewaard gebleven.

KWEKERIJ BOSGRA EN VORENKAMP

In het voorjaar van 1878 bestelt P. Vorenkamp uit Helpman plantmateriaal bij de firma Bosgra, mogelijk al eerder, mogelijk ook nog later, maar deze jaren zijn niet door ons onderzocht. Op 16 maart 1878 wordt de bestelling bij de firma Bosgra genoteerd, te weten: *75 Esdoorn a f 2,75, 75 Esch, a f 2,00 p 100 f 356*

Bron: Tresoar, toegangsnummer; 93-60 Boomkwekerij De Iephof vervolgd bedrijfsarchief, inventarisnummer: 550 Grootboeken van leveranties aan cliënten, 1859-1941 59 delen, 550. 1877-1879.

BIBLIOGRAFIE

- ◇ An., *Algemeene geïllustreerde en beschrijvende catalogus en prijscourant der koninklijke magazijnen van tuinbouwwerktuigen en benodigdheden*, Blass & Groenewegen hofleveranciers, De Bilt, bij Utrecht, XVIII, nr. 43 [1908 of 1910].
- ◇ An., *Groenewegen & Co Bloemisten, Zaadhandelaars en Boomkweekers*, Amsterdam, Amsterdam s.a. [catalogus].
- ◇ Evelien Biezeveld en Jan Maarten Goedkoop, *De geschiedenis van een tennisclub: de G.L.T.B. op Park Vorenkamp*, Groningen 1980.
- ◇ Arinda van der Does, *De Wintertuin (I)*, www.tuintertijd.nl/2013/01/
- ◇ Jan Holwerda & Wim Meulenkamp, *De gardeneske tuin. Huize Jekschoot te Veghel rond 1900, een afbeeldingenreeks*, TuinTerTijd III, 2015
- ◇ Gerhard Kaldewei (red.), Kork: *Geschichte Architektur Design 1750-2002*, Ostfildern-Ruit 2002.
- ◇ J.G. Kronenburg, 'Naardense kwekerijen', *De omroeper*, VII, nr. 4, oktober 1994, 144-155, 149-150.
- ◇ Wim Meulenkamp, *Een bewaard landschap: cultuurhistorische waardestelling van het buitengebied Nieuweschan, inzonderheid de Hamdijk (cum annexis)*, (rapport) Utrecht 2002, 29, 51-53.
- ◇ Wim Meulenkamp, 'De kurkbekleding van de serre Hamdijk 9, Booneschan: een zeldzaam relict van rustieke decoratie', *Nieuwsbrief De DonderbergGroep*, nr. 22, zomer 2003, 11-13.
- ◇ Wim Meulenkamp en Arinda van der Does, 'Het kurkschors-prieel in de pastorietaan te Wijhe', *PorteFolly*, nr. 44, winter 2017
- ◇ Rita Overbeek en Henk Wierds, 'No milk today: melkkiosken en melksalons in Groningen', *Hervonden stad: jaarboek voor archeologie, bouwhistorie en restauratie in de gemeente Groningen*, XXI, 2016, 134-19
- ◇ Heilien Tonckens en Ruurd van Donkelaar, *Beplantingsadvies: Inventarisatie en beplantingsadvies Tennispark Vorenkamp, Groningen*, Appelscha/Koekange s.a.
- ◇ Tineke Scholtens-Ter Haar, *Azaroelboom en Lambertsnoet, nieuws over Vroom-tuinen*, 2010.

Dit rapport is bedoeld voor intern gebruik ten behoeve van restauratie, bescherming en verplaatsing van het kurkschorspaviljoen Vorenkamp in Groningen.

© de auteurs en TuinTerTijd Bureau voor tuinhistorie, 2019

Alle foto's: TuinTerTijd Bureau voor tuinhistorie tenzij anders aangegeven.

Contact en meer informatie:

TUINTERTIJD BUREAU VOOR TUINHISTORIE

Storm van 's-Gravesandestraat 5

7251 XE Vorden

T: 06 23830460

info@tuintertijd.nl

www.tuintertijd.nl

ractat-
 fu-
 quoniam
 ta-
 legem-
 In-
 Leg-
 beatus
 Complens
 Ove

26 Annals